

Rıfki Melûl Meriç Doğumunun 100. Yılında Melûl Bir Sanatçı

Mustafa KARA
Prof. Dr.; U.Ü. İlahiyat Fakültesi

Özet

XX. yüzyılın başında doğan, Osmanlı Devleti'nin son yılları ile Cumhuriyet döneminin ilk yıllarını idrak eden kültür ve sanat adamlarımızdan biri de Rıfki Melûl Meriç'tir. 1901 yılında Edirne'de doğan, 1964'te İstanbul'da vefat eden Meriç'in şairliği bir tarafa İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi ile Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi dersleri okutmuştur. Onun en önemli özelliklerinden biri Cumhuriyet döneminde tarihî eser ve sanatlarımıza karşı takınılan menfî tavrın mahzurlarını ortaya koyan çalışmalar yapmış olmasıdır. Bu faaliyetlerini 1930'lu yıllarda çıkarmaya başladığı İNSAN adlı dergide sergilemiştir.

Abstract

Rıfki Melul Meriç, A Broken-hearted Artist at his 100th Birthday

Rıfki Melûl Meriç, one of the most prominent figures in the field of arts and culture, was born in 1901 in Edirne and died in 1964 in Istanbul. He taught poetry and art history in the Faculty of Literature of the Istanbul University, and in the Faculty of Theology of the Ankara University. His field of research includes, but not limited to, poetry, literature, and cultural studies. However, what makes Mr. Meriç unique, among others, is his spirit of inquiry into the historical and cultural matters at a time when the state took a negative stand towards them. His studies appeared in the journal of "İnsan" which was published by Meriç himself, during the 1930's.

Anahtar Kelimeler : Rıfki Melûl Meriç, İnsan, Sanat Tarihi
Key Words : Rıfki Melûl Meriç, Human, Art History.

Giriş

Süleyman Rıfki bugün Yunanistan topraklarında kalan Ferecik Beldesinde 1901 yılında doğdu. Edirne Sutânisi'nde başladığı orta tahsilini İstanbul Menbâu'l-İrfan İdâdisi'nde "Aliyyu'l-a'lâ" derecesi ile tamamladı. Tıp fakültesini son sınıfta iken terk etti. Yüksek Ticaret Mektebi'ne girdi. Nihayet İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nden mezun oldu. Orta dereceli okullarda öğretmenlik, üniversite-lerde öğretim görevliliği yaptı. 22 Ocak 1964'te vefat etti.

Yahya Kemal (ö.1958) meşhur "İtrî" isimli şiirini ona ithaf etme-seydi belki de kimse onun adını bilmeyecekti. Üsküplü şair onun için bir beytinde,

*"Bakî Efendi, Rıfki Melûl bir de bendeniz
Bizler ikinci devre melâmîlerindeniz"*

derken kendisi de bir rubâîsinde bu sırrı fâş etmektedir.

*"Her zerrede meknûn u hüdeydâ şevkız
Her türlü tecelliye müheyyâ şevkız
Âzâde-i külfet-i rusûmuz zira
Biz ehl-i melâmetiz serâpâ şevkız"*

Bu yazıda İbnü'l-Emîn Mahmut Kemâl, Ahmed Hamdi Tanpınar, Hilmi Ziya Ülken, Faruk Kadri Timurtaş, Muhtar Tevfikoğlu gibi şahsiyetlerin şahitlikleriyle onu, tanımaya, anmaya ve anlamaya çalışılacaktır.

Meslek hayatı

"Aziz ve kadîm arkadaşım" diye bize takdim ettiği Hilmi Ziya Ülken'in (ö.1974) satırlarıyla hayatının detaylarına biraz daha yakından bakalım:

"1928 de Ankara'da Etnoğrafya Müzesine tayin edildi. Aynı yıl Ankara Erkek Lisesi'nde Türkçe öğretmeni oldu. Bu sırada evlendi. Öğretmenliği yanında ayrıca "Hâkimiyet-i Milliye" gazetesinde tashih işlerine bakıyordu. İlk şiir mecmuası olan "İnkırâz"ı yine bu yıl içinde yayınladı. Fakat bu yorucu şeylerde ezildiğini hissediyordu. Kütahya Lisesi ve Kütahya Kız Ortaokulu Türkçe öğretmenliğine tayin edildi. Sonraki meslek hayatını tayin edecek olan arşiv ve kitâbe çalışmalarına bu sırada başlamıştı. Hayatının bu safhasına ait intibalarını Türkiyât Enstitüsü Müdürü Tevfik Celis, Abdülbâki Gölpınarlı'ya ve başka dostlarına uzun mektuplarda anlatmakta idi. Göçebe Türkler'in hayatını inceleme merakı Kütahya'da canlandı. Bunun için hem kütüphanelerde, evkaf idarelerinin şer'iyye sicillerinde çalışmak hem de müşâhedeler yapmak gerektiğini biliyordu. Eski Türk-Osmanlı yazılarının bütün neveleri ile uğraşması sonradan vereceği dersler için gereken bilgiyi almasını sağladı. Fakat Kütahya'da uzun

müddet kalamadı. Vazifesi buradan Akşehir Ortaokulu'na nakledildi. Kitabelerle meşgul olması da Akşehir'de başladı. Daha sonra Adana Lisesi'nde Türkçe öğretmeni oldu ve lise müdürü Cevdet İzrap'a idari işlerde yardımcılık etti.

Edebiyat Fakültesi'ni 1927'de bitirmiş olmasına rağmen tezli imtihana girişi hayli gecikmiş olan Rıfki Melül Meriç, ancak Adana'da öğretmen iken şâir Nesimî'ye dair tezini verdi. Rahmetli Sadettin Nüzhet, rahmetli Mesut Cemil, Rüşen Kâm aynı yıl kendisi ile imtihana girenler arasında idi. Nihayet öğretmenliği İstanbul'a nakledildi. Kasımpaşa, Beyoğlu Erkek Ortaokulu, Beyoğlu Kız Ortaokulu, Özel Hayriye Lisesi Türkçe ve edebiyat öğretmenliğinde bulundu. 1945 yılında İstanbul Erkek Lisesi'ne Edebiyat öğretmeni oldu. Bu sırada ikinci kez evlendi. Aynı yıl (1940) Türk Tarih Kurumu tarafından İstanbul Bölge kitabeleri derleme başkanlığına getirildi. Bu işe 1944 yılına kadar devam etti. Aynı yıllarda "İnsan" dergisinde tarihi eserlerimizde yapılan tahripleri bol misaller ve kanıtlarla tespit eden bir seri makale yayınladı. 1941 yılında ek görev olarak İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Osmanlıca ve Eski Yazılar öğretim görevliliğine tayin edildi. Bu vazifesi 1945 yılına kadar devam etti. 1951 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi öğretmenliğine tayin edildi. Yine aynı yıl ek görev olarak Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde Paleografi ve Klasik Türkçe Metinler öğretim görevlisi oldu. Uzun müddet İstanbul'la Ankara arasında devamlı seyahatlerle bu iki vazifeyi aynı zamanda yapmaya çalıştı. 1960'da Ankara'daki vazifesinden ayrıldı. Divânî, kırma, celî, vb. gibi okunması güç ve bileni az pek az olan bu konudaki devamlı tecrübeleri gördüğü işi bilhassa değerlendiriyordu.

Vazifesini İstanbul'a hasrettikten sonra Güzel Sanatlar Akademisi'nde bir Türk Sanatı Enstitüsü kurdu. Bu enstitü adına bir yıllık yayınlamaya başladı. Ne yazık ki bu yıllığın ancak birinci cildini çıkarabildi. Kışın şiddetle hüküm sürdüğü aylarda Sanat Tarihi Enstitüsü Kongresi ve Eski Eserleri Koruma Kurulu toplantıları dolayısıyla sık sık Ankara'ya geliyordu. Bunlardan birisinde kendini çok yorgun gördüğüm için üzülmüştüm. "Gelmemeliydi" diye düşündüm. Fakat o gelemeden duramazdı. Bu işler olmadan yaşayamazdı. Ömrünün sonuna kadar en sevdiği işlerin içinde didinerek yaşadı. 22 Ocak 1964'te Arnavutköy'de hayata gözlerini kapadı ve Rumelihisarı'ndaki en sevdiği Yahya Kemal'in yanına defnedildi.

Rıfki Melül öğretim çalışmaları dışında tüzel kişiliği olan bir çok kurumlarda başkan, üye veya genel sekreter olarak çalışmıştır. İstanbul Fetih Derneği ve İstanbul Enstitüsü, İlahiyat

Fakültesi Türk İslam Sanatları Enstitüsü, aynı fakülte İslam İlimleri Enstitüsü, Eski Eserleri Koruma Cemiyeti bunlardandır. 1956'da bir Ankara Enstitüsü kurma teşebbüsüne girişmiştir. Ayrıca Milli Eğitim Bakanlığı'nca bir Arşiv Yüksek Okulu'nun açılması için Tevfik İleri'den İbrahim Öktem'e kadar bir çok bakanlar nezdinde teşebbüse girişti, fakat sonuç elde edemedi. Tevfik İleri tarafından Türk Kültür Eserleri Komisyonu'na çağırılmış ve orada bazı tekliflerde bulunmuştur. Rıfki Melûl fakültemizdeki Türk-İslam Sanatları Milletlerarası Kongresi'nin genel sekreteri olarak hazırlık çalışmalarında bulunmuş fakat sonradan vazifesini bırakmıştır.

Mimar Sinan hakkında büyük kitabı daha 1935 yılında basılmaya başlamış geniş kıt'ada on formaya varmış olduğu halde, yazarın hayatındaki devamlı hareketlilik baskıyı tamamlamasına engel olmuştu. Bu kitabın içinde Mimar Sinan'ın hayatına dair bütün manzum, mensur eski kaynakları neşretmekte olduğu gibi, Mimar Sinan'ın eserlerine dair tafsilatlı bir cetvel koyuyordu. Kitabın yazılışı bitmek üzere olduğu halde baskının yarıda kalışı acınacak bir şeydir. Varislerinden müsveddeleri aranarak baskının tamamlanması ile Üniversite, Güzel Sanatlar Akademisi veya Tarih Kurumu'nun ilgilenmeleri beklenir. Rıfki Melûl ayrıca *Enkaz* ve *Rubâtyyât-ı Melûl* adlı iki şiir kitabı neşretmek üzere idi. Eğer bu şiirler toplanmış bulunuyorsa, onların yayınlanması ile de edebiyatçılarımızın ilgilenmeleri yerinde olur.

Rıfki Melûl Meriç eski yazılar, kitabeler ve metinlerin eşsiz bir üstadı idi; yetiştirdiklerinden kaç kişi varsa onun yolundan devam etmelerini, yeri doldurulması hayli güç olan bu zatın izinden gitmelerini candan dileriz¹.

Bâkî Gibi

Meşhur divan şairi Bakî'nin,

*"Fermân-ı aşka cân iledir inkıyâdımız
Hükm-i kazâya zerre kadar yok inkıyâdımız"
beytiyle başlayan ve
"Minnet Hüdâ'ya devlet-i dünya fenâ bulur
Bakî kalır sâhife-i âlemde yâdımız"*

mısralarıyla sona eren gazelisten etkilenen Rıfki Melûl Meriç 22 Mart 1950 tarihini taşıyan bir gazeliyle benzer bir üslupla bize gönül

¹ Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (AÜİFD) 1964, s.136-137. Eserleriyle ilgili bu teklif ve düşünceler yaklaşık 40 sene önce yazılmıştır. Katedilen mesafe nedir? İzinden giden var mı?

dünyasının fotoğrafını sunmakta, makam, mansıb, servet u sâ mânâ bakış açısını anlatmakta, haram-helâl konularıyla ilgili titizliğini nakletmekte adeta otobiyografisinin "iç" kısmını aktarmaktadır:

*"Birkaç hasisadır sebab-i iftihârimuz
Vicdânımızla izzet-i nefis ü vakârimuz*

*Yoktur ağırlığınca ne irsi ne müktesep
Nâmusûmuzdan özge bu âlemde vârimuz*

*Mânidir istikâmetimiz kesb-i servete
Ekl-i harâma meyl edemez ihtiyârimuz*

*Müstağrak-ı düyûnuz edâdan muattalız
Makbûlü cümlelerin bereket i'tizârimuz*

*Ek bir vazîfe yahut esen bir makam için
Nâmerd ü merde minneti bilmez şîârımız*

*Sermâye-i makâldir ahbâba çok zaman
Ahvâl-i farkımız kerem-i bi-şûmârımız*

*Dehrin bütün teveccühü ebnâ-yı vaktedir
Dünyâ-yı dâna zerrece yok iğbirârimuz*

*Gerçek budur ki çıkmağa usk-ı temâyüze
Kâfi değil meziyyetimiz iktidârimuz*

*İklîm-i nazma nisbetimiz gerçi varsa da
Yok kişver-i suhande bizim iştihârimuz*

*Varsın Melûl tâ-be-kıyâmet bilinmesün
Bî-ımtiyâz kıymetimiz i'tibârimuz*

kendisinin kendisine şahadeti böyle idi. Başkalarının şahadeti nasıldı? Şimdilik bu soruya çok kısa bir cevap bulalım:

1954 yılında Güzel Sanatlar Akademisi Müdürü heykeltraş Nijâd Sirel, öğretim üyelerinin sicil varaklarını doldururken onun hakkında -adeta yedi mermer kitlesini yontarak modeline en uygun biçimde bir güzel seciye heykeli yapar gibi- şunları yazmıştı. "Düzgün karakterli, açık yürekli ve tok sözlüdür"².

² Tevfikoğlu, Muhtar. Rıfkı Melul Meriç. Ankara, 1986, 37s.

İslam İlimleri Enstitüsü

Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi 1949 yılında açıldığında Sanat Tarihi ve Felsefe Dersleri ağırlıkta idi. İlk iki dekanın Sanat Tarihçisi (Arsebük -Yetkin) 3. ve 4. dekanların felsefeci olması da (Karasan-Egemen) bunun bir başka göstergesidir.

1951 yılından itibaren bu fakültede ders okutmaya başlayan Rıfki Melûl, 1956'da aynı fakültenin çatısı altında kurulan İslam İlimleri Enstitüsü'nün genel sekreterliğini üstlenerek hizmetlerine devam etti. Fakültenin öğretim elemanlarının yanında o yıllarda, İslâm kültürüyle ilgili araştırma yapan ilim adamlarını da bünyesinde toplayan Enstitü, 1959 yılından itibaren dergi yayınlamaya da başladı.

İslam İlimleri Enstitüsü Dergisi'nin 1. sayısının ilk sayfasında Rıfki Melûl'un iki rubâisi yer aldı. Birinci rubâî, İslâmiyet'le insanîyet, ikinci rubâî, mahbûbiyetle Muhammediyet arasındaki bağı anlatıyordu.

*Her daveti hep mağrifet-asâ niyyet
Mârufu safâ, münkeri nefsâniyyet
Tahkik ile binnetice öğrendim ki
İslâmiyyet'le birdir insâniyyet
Her zerrede şevk-ı sermediyet görünür
Mahz-ı ezeliyyet ebediyyet görünür
Dikkatle bakınca âlem-i hilkatte
Mahbûbiyyet Muhammediyyet görünür*

Enstitünün müdürlüğünü Bedî Ziya Egemen üstlenirken, Muhammed Tavit Tanci, Ali Nihad Tarlan ve Celal Saraç da üye idi. Enstitünün asli üyeleri ise o yılların mükemmel bir kadrosuydu. Büyük çoğunluğu rahmet-i Rahmân'a kavuşan bu isimleri anmak bir vefa borcudur.

Akyavaş, Ragıp	Kutluay, Yaşar
Altundağ Şinasi	Kürkçüoğlu, Kemâl Edip
Ansay, Sabri Şakir	Lügal, Necati
Arat, Reşit Rahmeti	Meriç, Rıfki Melûl
Atay, Hüseyin	Okiç, Mehmet Tayyip
Ateş, Ahmet	Öner, Necati
Başoğlu, Hasan Fehmi	Sarac, Celal
Berki, Ali Himmet	Sayılı, Aydın
Berki, Şakir	Schimmel, Anne-Marie
Bilgegil, Mehmet Kaya	Sezgin, Fuat

Bilmen, Ömer Nasuhi
Cerrahoğlu, İsmail
Çağatay, Neşet
Danışman, Nafiz
Egemen, M. Bedî Ziya
Erdem, Hasan Hüsnü
Ersan, Tevfik
Ezherli, İbrahim
Günaltay, M. Şemsettin
İnalçık, Halil
Koçer, Hasan Ali
Koçyiğit, Talat
Köymen, Mehmet Altay

Tancı, Muhammed b. Tavit
Tanyu, Hikmet
Taplamacıoğlu, Mehmet
Tarkan, Ali Nihad
Turan, Osman
Uzunçarşılı, İsmail Hakki
Üçok, Bahriye
Ülken, Hilmi Ziya
Yazıcı, Tahsin
Yetkin, Suut Kemal
Yinanç, Mükremin Halil
Yurdaydın, Hüseyin G.

Derginin ön sözünde İlahiyat Fakültesi'nin kuruluşuna temasla Enstitü'nün hedefleri sıralanmıştır.

"1949'da dört profesör tarafından tedris edilmek üzere, Dogmatik Dini ilimler, İslâm Hukuku, Dinler Tarihi ve İslâm San'atı Tarihi derslerinden mürekkep bir kadro ile kurulan İlahiyat Fakültesi, bu güne kadar - imkanların müsaadesi nispetinde- eksiklerini tamamlamaya çalışmış; yeni kürsüler ve dersler ihdas etmiş; bu arada yedi yıl evvel Türk ve İslam Sanatları Tarihi Enstitüsü'nü iki yıl evvel de İslâm İlimleri Enstitüsü'nü kurmuştur.

İslam İlimleri Enstitüsü, lüzumlu kürsü ve derslerin ihdası, kıymetli ilim adamlarının iltihakı ve yeni elemanların yetişmesi ile İlahiyat Fakültesi'nin gelişmesi neticesinde beliren bir ihtiyacın müşahhas bir ifadesidir.

Enstitü, tüzüğünde yazılı diğer vazifeleri ifa ederken, bir taraftan da -plastik ve dekoratif Türk ve İslâm sanatları-hariç İslâm milletlerinin meşgul oldukları İslâmiyet'le alakalı- bilcümle dini ve lâ-dini, nazari ve tatbiki ilim, felsefe, tasavvuf ve sanat mevzularının İslâm dini mezhep ve tarikatlarıyla alakalı tarihi vakaları, edebi mahsulleri, İslâmiyet'in yükseliş, yayılış ve gerileyiş meselelerini hatta İslâm dinine tedahül eden mektûm ilimleri...inceleyip, İslâmiyet ve İslâmî mevzular hakkında zühul ve garaz neticesi verilmiş ve verilmekte olan hükümleri tashih ederek neşreder.

Enstitü, bu vazifesine "İslam İlimleri Dergisi" ile başlamış bulunuyor. Tevfik Allah'tan."

Mahmud Kemal ve Melâl

Rıfki Melûl İbnü'l-Emîn'e (ö.1957) şiirleriyle ilgili olarak verdiği bilgilerin bir kısmı şöyledir : "Manzûmelerim, Servet-i Fünûn, Düşünce, Şebâb, Yarın, Hayat, Mihrab mecmualarında intişar etti. Bir divançe olacak kadar rubâî söylemiştim. Son rubâî şu idi:

*Kurbîyetin ancak beni hoşgâm etdi
Kâfirken o nurun beni İslâm etdi
Bir anda bu Divân-ı Rubâîyyât'ı
Çeşmân-ı siyahın bana ilhâm etdi*

Hal ve şânıma mutabık bulduğum "Melûl'u" kullanmaktayım." İbnü'l-Emîn bu mahlas için şöyle devam ediyor :

"Şu bizim şâir-i Melûl'e bak... Hakîkatte o Melûl'u kullanmıyor, Melâl onu kullanıyor ki zahiren ve bâtinen Melûl oluyor. Yüzüne yakından bakmaya lüzum yok, şöyle uzaktan göz gezdirilse Karadeniz'de gemileri batmış yahut doğduğu gündən beri tabutlukta yatmış gibi hüznün ve melâle müstağrak olduğu görülür. İnsanlar yâd olundukları isimler ve mahlaslardan müteessir olurlar. Dünya diliyle beraber doğan, hüznün ve melâmet, bâhusus melâl-i şâiriyet yetmiyormuş gibi bir de senelerden beri Melûl namını kullanmaya kıyam etmiş"³.

Sanatkarımız ağlamaya devam ediyor:

*Gönül mahkûr-ı tâli'dir anıncün dâima ağlar
Benim baht-ı siyâhum karşısında her belâ ağlar*

*Belây-ı ye's v hüsrân içre geçti her dakika âh
Derûnumdan çıkan her âh ile havf u recâ ağlar*

*Bütün ömrümce kaldım şehrah-ı zulm u zulmetle
Bana bir doğru yol göstermeyen nûr-ı hüddâ ağlar*

*Bir an kurtulamadım cevri-felekten görmedim rahat
Temessül eyleyip çeşmânıma şimdi rehâ ağlar.*

Güzel sanatlarla tasavvuf psikolojisi arasındaki bağ bilinmektedir. Rıfki Melûl, 1940'lı yılların başında eskiden beri beraber olduğu tasavvufi düşüncenin bazı noktalarını rubâîlerle terennüm etmeye

³ Son Asır Türk Şairleri (SATS) III/1493-1494. Hayatı için ayrıca bk. Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi (TDEA), VI/270-271s.

başladı. *Rubâiyyât-ı Melûl*'ün önsözünde şöyle diyor: "1946 yılı başlarında tasavvufî ve felsefî mesleklerin akidelerini dörder mısra ile ifadeye teşebbüs etmiş ve bu vadede bir hayli rubai söylemişim." O Yıllarda tasavvufî hayat legal olsaydı Rıfki Melûl gibi sanatkâr ruhlu insanların çok daha muhteşem eserler ortaya koyabileceklerini düşünmek mübalağa olmamalıdır.

Rubâilerinden dört tane aktaralım:

*Zannetmek bir bekri-i meynûşum ben
Bil neşve-i irfân ile bî-hûşum ben
Seyrangeh-i âlemde şaşırmiş kalmış
Bir rind-i garîb-i hâne-berdûşum ben*

*Va'd eylediğin şeb_i mükafât hani
Dilhaste-i aşkına müdâvât hani
İzhâr-ı mahabbette kusur ettimse
Ya lâiki olduğum mücâzât hani*

*Yaptın dil-i virânımı izâz ederek
Yıktdın beni bir âşk-ı nâsâz ederek
Ey yâr-ı cefâ-cu bana gadrin tâ-key
Azar ederek, cevr ederek, nâz ederek*

*Yâ Râb, beni Kays'dan beter Mecnûn et
Ol rûy-ı füsûnsâze ebed meftûn et
Lutfunla dûamı müstecâb eyle benim
Bimarlığı bende hemân efzûn et*

Yahyâ Kemâl: Üstâdımız Efendimiz

Rivayete göre Yahya Kemâl, Topkapı Sarayı Arşivi'nde yazma eserleri incelerken geleneğe uyarak bağdaş kurar öyle çalışırdı. Büyük saray fincanlarıyla kahve gelince çalışmasına ara verir, dostlarıyla sohbet ederdi. Böyle bir fasılada Rıfki Melûl izin alarak şu gazelini okumaya başlar:

Yahyâ Kemâl için gazel:

*Demdir ki zevkimiz o reh-i nâzdan gelür
Bir lahza Lâle Devri'ne pervâzdan gelür*

*Bir böyle vecd içinde bu cûş u hurûşumuz
Tâ bezm-i Cem'den aks eden âvâzdan gelür*

*Dünden kalan harabe kenarında şi'rinin
Âheng ü lahni mastaba-iiyeti i'câzdan gelür*

*Geçdin Nedîm'i rûh-ı bülendinde ey Kemâl
Demdir ki zevkimiz o reh-i nâzdan gelir
1336 (1920)*

Gazeli dikkatle dinleyen ve çok beğenen Yahya Kemâl, sondan ikinci beytini şaire tekrar okuttuktan sonra nüktesini de ilave etmişti⁴:

"Zevkin mükemmeliyeti bağdaştan gelir."

Rıfki Melûl, 30 sene sonra aynı şaire, Üsküplü hemşehrisine bir gazel daha ithaf etmişti:

Üstâdımız Yahya Kemal

*Bî-iştibah odur bizim evc-i hayâlimiz
Eflâk-i şî're çıkmak için perr ü bâlimiz*

*Lafzî ve ma'nevî nice i'câz u sihr ile
Sihri beyânımız gibi sihr-i halâlimiz*

*Efkârı bize tab'i musaffâ lisânı pâk
Bezm-i sühande nağme-sarây-ı makâlimiz*

*Mi'râca has olan o ilahî kelâm ile
Kerrubiyânla sokbet için nutk-ı zülâlimiz*

*Tîğ-i zebân-ı terle cihângir-i nazmımız
Mülk-i beyânda saltanat-ı bî-misâlimiz
19.03.1950*

Mûsikî Âlemleri

Süleyman Rıfki'nin ilgi duyduğu, araştırma yaptığı alanlardan biri de mûsikiydi. Yahya Kemâl'in o meşhur şiirini ona ithaf etmiş olması da bu konu ile ilgili olmalıdır.

Müseddes Kâr-ı Nâtik Şarkı

*Ne zevk u şevk-ı tarâb var ne hâl-i şevk-efzâ
Ne meclis-i mey-i revnâk-nüma ne câm-ı sefâ*

*Ne yâr-i dil-şüde-i cân fezâ ne hiss-i vefâ
Ne hüsn-i sâhur u dilkeş ne âşık-ı şeydâ*

*Ne aşk kaldı ne uşşâk var ne nakş -ü nigâr
Ne sihr-i bâd-i sabâ var ne reng ü bûy-ı bahâr*

⁴ Tevfikoğlu, a.g.e. 85.s.

Bu mısralarda geçen sekiz makamın ismi verildikten sonra şu iki notu düşerek dostu Tevfikoğlu'na göndermiş:

1. Gariptir ki Üstâd Hüseyin Sadettin Arel merhum bu kâr-ı nâtik şarkıları pek çok beğenmişti. Makamların birbirleriyle olan alakalarından mahrum bulunan bu manzûmelerin musanna beste için pek iyi bir ilham kaynağı teşkil ettiğini söylemiş ve bana bunları nasıl besteleyeceğini anlatmıştı. Üstâdın ne yazık ki ömrü vefa etmedi. Keşki daha evvelden verseymişim⁵.

2. Bunları size sadece hatıra kalsın diye yazıyorum hiçbir kıymet değildir.

“Hemen bir ol kadar vardır ki mevzûn u mukaffâdır.”

Bir çok şarkı güftesi yazan Meriç'in⁶ 1961 tarihli mektubunda ise şu satırlar var:

“Size müşkilatla istinsah ettiğim birkaç gazel ile göz kliniğinde yazdığım bir şarkıyı gönderiyorum. Bu şarkıyı, şevk-efza, şehnaz, şehnaz-buselik, ferahnak makamlarından biriyle bestelemek üzere suretini çıkarıp Cevdet Çağla'ya göndermenizi diler, hasretle gözlerinizden öperim.”

*Hele bir kış geçüp eyyâm-ı bahar gelsün
Sevdiğim şevk ile nâzân u hirâmân gelsün
Meclis-i cem kurulup neşve-i rindan gelsün
Sevdiğim şevk ile nâzân u hirâmân gelsün* (09.11.1961)

*Ey Melûl ey âşık-ı elhân bahar eyyâmıdır
Bûlbûl ü gül fashdır mevsimlerin bayramıdır
Çağla Cevdet çağla zira çağlamak hengâmıdır
Çağlasun neyler, kemânlar, çağlasun sâzendeler
Oynasun, raks eylesun bîdar olan nâzendeler* (13.11.1961)

⁵ H. Sadettin Arel (1880-1955), geniş bilgi için bk. Öztuna, Yılmaz. Büyük Türk Müikisi Ansiklopedisi (BTMA) I/67 vd.

⁶ Yılmaz Öztuna'nın ifadesine göre, Türk Müsikî Tarihi'nin dinî eserlerini Sadettin Nûzhet Ergun, lâdini eserlerini de Meriç kaleme alacaktı. Tamamlayamadığı eserlerden biri de budur. Bk. Öztuna, a.g.e. I/45 Osman Şevki Uludağ, “Nevbahar eyyâmıdır fasl-ı gülsitân vaktidir” mısrayla başlayan sözlerini Dilkeş-haveran makamında bestelemiştir.

İnkırâz

Küçük yaştan itibaren şiir söylemeye başlayan Rıfık Melûl, 27 yaşında iken bu şiirlerden 40 kadarını bir araya getirip "İnkırâz" adıyla bastırmıştı. Tükeniş, bitiş anlamına gelen İnkırâz'ı şair 17 arkadaşına ithâf etmişti: Ahmed Hamdi, Ahmed Kudsi, Hasan Ali, Hâlide Nusret, Kemâleddin Kamu, Mustafa Nihad, Necmeddin Halil, Vâlâ Nureddin, Nâzım Hikmet...

Harf inkılabının yapıldığı sene eski harflerle basılan 109 sayfa-lık bu kitabın önsözünde şu ifadeler var:

"Üç beş mecmua ile bir iki arkadaşımda nasılsa kalmış olan bu derme çatma birkaç manzûme kırık dökük tahas-süslerimin nâkıs birer ifadesidir. Me'yus ve serâzad bir ruhun zaman zaman söylemek hodnâşinaslığında bulunduğu bu vezinli kafiyeli sözlerde şiir ve sanat aramak bey-hudedir. Kâilini tanıyanlar bilirler ki bunların neşri sanat iddiasının değil, mazisine merbut bir insanın, bir ömür demek olan hatıralarından arda kalmış ufak tefek yâdi-gârlara karşı duyduğu hassas bir muhabbetin mahsûlüdür. Karîlere bu sanata ve şiire yabancı manzûmeler karşısında insafın rehber olmasını dilerim."

Şairin psikolojisini ele veren bir rubâî, hemen kitabın başında bizi karşılıyor:

*Soru ömr-i yetimimin ne sükûn
Ne de hatta bir uzlet-i mutlak
Budur en son nasibi işte onun
İzdrâbat içinde kahrolmak*

Cumhuriyetin ilan edildiği yıl, yani 22 yaşında iken, Nedim'in meşhur gazelini tahmîs etmişti (Gazelin her beşlisinin son iki satırı Nedim'e aittir).

Tahmîs-i Gazel-i Nedim

*Bir öyle işâret ki sarahat var içinde
Beytülharem-i vuslata dâvet var içinde
Subh olsa da hattâ yine vuslat var içinde
Bir söz dedi cânân ki kerâmet var içinde
Dün gıceye dâir bir işâret var içinde*

*Cânâna geçen yaz talebim eyledim i'mâ
Ol mah cevaben ne durursun dedi hâlâ
Bir meygedeye azm edelim şöylece farza
Meyhâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferah başka letâfet var içinde*

Almuş haber evvelce meğer azm-i hisârım
Bir zevraka bindik bir o bir de dil-i zârım
Gösterdi geçen bir kayığı bak dedi yârim
Eyvâh o üç-çifte kayık aldı kararım
Şarkı okuyup geçdi bir âfet var içinde

Gördük ki kurulmuş yine bir meclis-i yârân
Taksim ediyor ah ederek mutrib-i devrân
Tâ râhatü'l-ervâha kadar geldiği bir an
Olmakta derûnunda hava âteş-i süzân
Nâyin diyebilmem ki ne hâlet var içinde

Her def'a "Melûl" öyle sorup durma ki netdik
Gâhi Moda gâhice Bebek semtine gitdik
Çubuklu'ya da hayli sefer etdik
Ey şüh Nedimâ ile bir seyrin işitdik
Tenhâca varıp Göksu'ya işret var içinde (1339)

Rubâiyyât-ı Melûl I

Meriç'in öndört rubâisinin Hilmi Ziya tarafından yapılan şerhleriyle birlikte basılmasından meydana gelen bu eser 1951 yılında gün ışığına çıkmıştı.

Rubâilerden biri Âzerî şivesiyle kaleme alınmıştır.

Çun elh-i dilem gayri şîâr istemem
Câh istemenem özge medar istemenem
Men âşık-ı mahz-ı husn ü aşkam her giz
Yâr istemenem nakş u nigâr istemenem

Daha sonraki yıllarda da Âzerî şivesiyle rubâi yazmaya devam etti:

Örgen ki sen özgesen balam men özge
Cân özge oluptur deyirem ten özge
Min cânımı maşuka fedâ eylemişem
Âşık göremirem men özümnden özge⁷ (02.11.1961)

Rubâiyyât-ı Melûl'ün önsözünde de inkırâz ve hüzün psikolojisi vardır:

1923 harbinde, Ruslar'ın Bulgaristan'ı işgali sırasında, yerli Bulgarlar'ın Eski Zağra'da Türkler'e revâ gördükleri zulümleri, Müftü Raci Efendi merhum "Tarihçe-i Vak'a-i Zağra" isimli kitabında bir bir yazar ve Türkler'in düştükleri vaziyeti:

⁷ 1930'lu yıllarda hızlanan Türkçe'yi özleştirme-yozlaştırma çabalarını tenkid etmek için "Dörtlek" adını verdiği rubâiler de kaleme aldı:

Hey tutkulu Tanrıçam savun anlağın
Çöz angıların saptanımından bağını
Ben algıladım anlakalır bir yaşamı
Gel parçala sen de altbilinçsel ağını (1947)

"Azîz vakt idik a'dâ zelil kıldı bizi

mısrasıyla hulasa eder.

Balkan harbinde çocuktum...Dedeâğaç, Şahinler, Ferecik ve Sofulu mıntıklarında bulunan kasaba ve köylerde şahidi olduğum facialar, bana Bulgar milletini pek yakından tanıtmış ve öğretmiştir. 1946 yılı başlarında, tasavvufi ve felsefi mesleklerin akîdelerini dörder mısra ile ifadeye teşebbüs etmiş ve bu vadede bir hayli rubâî söylemiştim. Aziz ve kadîm arkadaşım Hilmi Ziya'da, bunları şerh etmişti.

Kendisinin muvafakatiyle bu rubâîlerin bir kısmını -bu güneşrediyorum. Bin nüshasının hasılâtı, tamamen, komünist Bulgarlar tarafından her türlü haklarından mahrum edilerek tehcir edilen hallerine âşinâ bulunduğum- milletdaşlarımıza tahsis edilmiştir."

Hilmi Ziya: Muâsır Şârih

Geleneğimizde şiirleri şerh etme, düz yazı ile açıklama adeti vardır. Fakat bu genellikle daha önceki asırlarda yaşamış şairlerin şiirlerini konu edinir. Hilmi Ziya Ülken bu geleneğe aykırı olarak yaşayan bir dostunun rubâîlerini şerh etti ve kitap bu şerhlerle yayınlandı. İşte Rıfki Melûl'ün bir rubâîsi ve dostu tarafından şerhi:

Rubâî:

*Agyâr gözünde ihtilâl ehliyedik
Âl ehli dalâl ehli vebâl ehliyedik
Ammâ ki bu kâinât-ı fisk içre Melûl
Hâl ehli hayâl ehli kemâl ehliyedik*

Rıfki Melûl, bu rubâisinde, üstâd Yahya Kemâl'in nasihatine rağmen "ihtilâl" kelimesini muhafaza etti. Fakat bundan dolayı, sakin onun asrî manadaki "ihtilâl"i kastettiğini zannetmeyin. Aynı kelimeyi üstâdın -bir gazelinde- oldukça yeni manasında kullandığını görmektediriz:

*On altı yaşına dâhil o şüh-ı Sa'dâbâd
Cihânı verdi idi ihtilâle devrinde*

"İhtilâl", "Halel" sülâsi-i mücerredin "İftiâl" babından halel getirmek, bozmak demektir. Rıfki Melûl'ün şikâyeti, manevi hayata bigâne olan kimselerin görüşleridir. Onca zemâne, fisk u fücûr içindedir. Hakikatte, o bütün insanlardan uzaktır: Hâl, hayâl ve kemâl ehlinindedir.

"Hâl" tasavvufta "kâl"ın zıddı diye anlaşılır. Ulemâ-yı rüsûm yahut mantıkçılar, "Kâl" yani söz (discours) ehli olduğu halde mutasavvıflar, yaşanmış tecrübe, derunî hâl (etat mystique) ehlidirler.

Hâris-i Muhâsibî, bundan dolayı, "tasavvuf psikolojisi"ne "ilm ü ahvâl" diyor. Ve (ruhî muhasebe-examen de conscience) neticesinde

mutasavvıfın derece derece “nefs, kalb, ruh ve sır” mertebelerinde yükselerek asıl “sırr-ı hakikât”e ulaşacağını iddia ediyordu. “Hal” kelimesiz ve mefhumsuz olarak yaşanmış olan “sırrî hâl”dir. O bilinmez, keşf olunur. Ve “zevk” ile yani duyularak ve yaşanarak anlaşılır. Bundan dolayı sırrî hâli yaşayan insanlara “ârif” mantıkî mefhumları sözlerle nakleden ve öğretenlere de “âlim” denir. “Ârif”, “kâl”den vazgeçmedikçe “hal”e ulaşamaz. Bunun için öğrendiği ve bildiği bütün şeyleri terk ederek gözünün, bir nevi desinstruction’la ruh ve sır âlemine çevirecektir. Fuzulî de böyle anlıyordu :

Hikmet-i dünya ve mâ-fihâ bilen ârif değil

Ârif oldur bilmeye dünya ve mâ-fihâ nedir

demek lazımdır. Fakak *hal ehli* olanın yüksелеceği mertebe *hayal ehli* olmak mıdır? Vahdet-i vücud dilinde *hayal alemi, bân ve gayb alemi* arasında ortalama bir yer tutar. İkisini birbirine bağlar ve bundan dolayı da ‘*âlem-i berzah*’ adını alırdı. Bugünkü psikoloji anlayışıyla, birşeyi hayal etmek için, onun concret ihsaslarına sahip olmalı, yani evvelce onu dış âlemden almış bulunmalıdır. Psikoloji görüşünde hayal etmek, tasavvur etmek daha aşağı bir derecedir. Fakat yine tasavvufî manada bu, ‘*berzah alemi*’ne mefhumlar ve kelimeler dünyasından üstün bir değer vermek gerektir. Sevgilisinin hakiki ve concret varlığına tenezzül etmeyen ve aşkı yalnızca ‘çâlem’de kendi inşa ettiğimiz ruhi bir eser sayan idealist şair Fuzulî de böyle anlıyordu.

Hayaliyle tesellidir, gönül meyl-i visal etmez

Gönülünden taşra bir yar olduğun aşık hayal etmez

Hayal ehlinden sonra üstün olan ‘*kemal ehli*’ vahdet-i vücud telakkisine göre ‘insan-ı kamil’ mertebesine yükselendir. İnsan-ı kamil, hazarat-ı hamsin en yüksek derecesi olan mertebe-i camia’yı ifade eder. Hakk’ın ilmi, insan-ı kamilin ilmidir. Hakk’ın zatı, insan-ı kamilin zatıdır. Fakat tasavvufa göre bu birlik, Hıristiyanlıkta olduğu gibi hulul ve ittihat ile olmaz. Çünkü hulul, aslında ayrı olan iki varlıktan birinin, ötekini nüfuzu suretiyle olur. İnsan-ı kamildeki ilim ise, vahdetin görünüşüdür. Bundan dolayı, kemal ehli olmak, tasavvufa göre, Tanrı ile âlem, ruh ile beden arasındaki bütün ikiliklerin üstüne yükselerek mutlak varlığın hakikati içinde görebilmek demektir. İnsan bu üstün dereceye ancak tasavvufî ahval tecrübesinden ve hayal âleminde geçtikten sonra ulaşabilir⁸.

Sanatımız ve Tarihi abidelerimiz

Rıfki Melûl’un şairliğinin yanında, esas üzerinde durulması gereken yönü, tarihi eserlerimiz ve abidelerimizle ilgili çalışmalarıdır.

⁸ Rubâiyât-ı Melûl, I, 74-78

Cumhuriyet devrinde ortaya çıkan 'eski eserlerimizi kötöleme ve küçümseme' anlayışına bilgi ve belge ile karşı çıkan, kol-kanat geren şairlerimizden biri de odur. Eski olan her şeyi ihmal ve kısmen imha edildiği yıllarda bu konu üzerine cesaretle giden, yanlı ve yanlış tutumları, eliyle, diliyle ve kalemiyle düzelten Meriç, 'Ta Budin'den Irak'a Mısır'a', 'Mavi Tunca'yla Gür Fırat'a' kadar uzanan ve yedi yüzyıl süren hikayemizin 'cihangir'i olmuştur. *İnsan Mecmuası'nın* 1938-9 yıllarında neşredilen bazı sayılarında bu konuları ele almış, tespit ve teşhislerini yazmış, özellikle 'imar-ı belde' bahanesiyle yıkılıp yok edilen tarihi mirasla ilgili olarak işlenen cinayetlere dikkat çekmiştir. Arşiv belgelerinin Bulgaristan'a satılması üzerine bir şairin söylediği

'Tarihini okka ile satan milleti gördük'

mısrına ona göre şöyle bir mısra daha ilave edilmelidir :

'Tarihini kazma ile yıkan milleti gördük'

'Bakımsızlıklar, teseyyüpler, tedbirsizlikler ve menfaat endişeleriyle kaybettiğimiz ve etmekte olduğumuz milli sanat eserlerinin sayısı büyük ve azap verici bir yekün tutmaktadır.'

diyen Melül'ün '*Eski Eserler Hakkında Düşünceler*' ana başlığını taşıyan makalelerinden bir bölümünü okuyalım :

'Anadolu'da ve Rumeli'de dokuz asırdan beri inşa ettiğimiz mimari abide ve eserlerimiz hadsiz hesapsızdır. Henüz vakfiyeler, evkaf kayıtları, şeri mahkeme sicilleri, ilamlar, fermanlar, hükümler, buyuruldular, tezkereler, rikalar, masraf ve muhasebe defterleri, tapu kayıtları, sair mektup (yazılı) ve gayr-i mektup (yazılı olmayan) vesikalar ve eserler tetkik edilmediği ve hala mevcut eserler tescil olunmadığı için şimdilik yanan, yıkılan, yiktırılan ve ayakta duran eserlerimize ait ihσαι (istatistik biçimde) bir cetvel yapmak mümkün değildir.

Bazı şehirlerimiz, mebzul mimari yadigarlarla bir müze halindedir. Bunlara 'müze şehir' demek doğru olur. Böyle bir şehri tarihi bir şehir haline getiren amiller şüphesiz ki, medeniyet tarihinin takvim seyrini gösteren sanat eserleri ve onları takip eden unsurların heyet-i mecmuasıdır. Her muasır şehircilik temayülü, kendi devirlerinin hususiyetlerine göre, şehirlerinin plan ve çehrelerini tadil etmek fikrine, veya hakkında -yahut daha doğrusu- kudret ve imkanlarına malik olsaydı, istikbale hiçbir devrin eserleri intikal edemezdi. Bugünün müterakki zihniyetine ve tarih usulüne göre yazılmamış diye tezkereleri, bugünün ekollerine mensup değil diye minyatürleri imha etmek nasıl caiz değilse, tarihi bir şehrin abidelerini ve o abidelerin - aslında ve sonradan- terkiplerine karışmış unsurları da ortadan kaldırmak caiz değildir. Aksi

taktirde bir şehir ve dolayısıyla milli tarih hakkında reva görülecek zulümlerin en yüz kızartıcısı işlenmiş olur. ‘İmar-ı belde’ zihniyetiyle tarihi bir şehri tahrip edip sanat ve tarih kıymetinden tecrit etmek, milli mevcudiyete bir suikastten başka bir şey değildir. Bu eserlere bizim varlığımızın, hakimiyetimizin, millet ve medeniyetimizin tahaccur etmiş şahitleri, delilleri, damgalarıdır. Onun içindir ki, kaybettiğimiz topraklarda bıraktığımız eserler müstevliler tarafından süratle imha edilmiştir. O topraklardaki hakimiyet ve medeniyetimizi ispat edecek binlerce abideden bugüne kadar kalabilenler, parmakla sayılacak kadar azdır⁹.

Sihhi şartların müsâit olmamasına rağmen onun bu “*cihad*”ı ölünceye kadar devam etmiş “*yangından mal kurtarır*” gibi ülkenin her yanına koşmuş, insanlara derdini anlatmaya çalışmıştır. Sesini duyan oldu mu? Hayru’l-halefi var mı? Tarihi eserlerimizin üzerinde titreyen var mı? O’nun ruhunu şâdedebilecek davranışlarımız var mı?

İşte, vefatından kısa bir süre önce dostu Muhtar Tevfikoğlu’na yazdığı çile ve ıstırapla dolu mektuplardan cümleler:

“...Mart’tan beri Edirne, Ankara ve Bursa arasında sürtüp ve sürüklenip daha doğrusu sürünüp durmaktayım.”

“Nisan’dan beri Edirne’ye altı, Ankara’ya beş, Bursa’ya bir defa gittim; Mart’ta Edirne’ye bir de yüksek Kurul mevzuları için gitmiştim. Galiba bu günlerde tekrar bir Ankara seyahati yapmak ıztırarındayım.

Bu seyahatler şerâit-i sihiyyeye uygun yapılamadığı için gidişlerde ve dönüşlerde meflûc bir hâle düşüyorum. Kimse kendini benim gibi harcayamaz, hele benim illetlerime ma’lûl olursa... Geçirdiğim krizlere şahit olanlar, bana “cinnet” izafe ediyorlar. Herkes haklı... Ama ben de haklıyım: Çünkü ölümü istihkar ediyorum. Nasıl olsa tedavisi olmayan bir illete mübtelâyım; nasıl olsa her türlü bakım imkanlarından mahrumum... Başka ne yapabilirim ki? Hiç olmazsa kör-topal bir faaliyetle bir taraftan ben oyalanıyorum; bir taraftan da kendimden başkalarına ve başka şeylere oldukça faydalı olabiliyorum. Benim için bu kadarı kâfi... Zaten ahvalimle, çektiğim ıstıraplarla ve hastalıklarımın kimse-nin alâkadar olduğu yok. Gücüm ancak Trinitrine almaya yeti-

⁹ İnsan Mecmuası, 1938/7, 388-391s. Sahibi ve Yazı İşleri Müdürlüğü Hilmi Ziya tarafından yürütülen bu dergi Nisan 1938-Ağustos 1943 yıllarında yayınlandı. Daha çok batıcı, hümanist bir çizgi takip etti. Hilmi Ziya Vakıflar Dergisi’nin IX. Sayısında yazdığı Vakıf sistemi ve Türk Şehirciliği adlı makalede Me-riç’in çalışmalarına da temas etmiştir.

yor. Benim gibi "âhâd-ı nâs"dan bir kimse için bu kadarı bile fevkalade bir nimet!... Allah'a şükrediyorum İstanbul 12.11.1963, Salı."

"Tarsus hakkındaki satırlarınız, beni eski günlerimin hatıralarına sürükledi. O tarihte otuz beş yaşımı sürmekte idim. Günde on sekiz saat çalışır, yorgunluk duymazdım. Bu hâlime yaşıtla-
rım şaşarlardı. Şimdi, bu günkü âtil ve bâtil hâlime bakıyorum da "Ben böyle mi olacaktım?" diye hayıflanıyorum. Ben yaştaki arkadaşlarımın pek çoğu âhirete göçtüler. Geçen hafta içinde iki arkadaşımı aynı günde kaybettim: Edebiyat Fakültesi'nden sınıf arkadaşım Mesud Cemil'i ve muallimlik arkadaşım Fikri Çiçekkoğlu'nu... Onlardan altı gün sonra da Hakkı Süha'yı... Hakkı Süha yetmişin üstündeydi. Bir ay evvel de kırk iki yıllık dostum kırk dokuz yıllık edebiyat ve felsefe hocası Nahid Cemâl Bey'in cenazesini teşyi ettim.

Benim neslim, evvelki nesilden daha dayanıklı imiş meğer... Tıp Fakültesi'ndeki sınıf arkadaşlarımın miktarı yüz dokuzdu galiba... Şimdi yaşayanlarımızın miktarı ellinim altına düştü. Benim hâlim pek kötü: Yine tedaviden mahrum, yine perişan... Anjin vecaları, geceleri beş-altı defa beni uykudan uyandırır oldu. Bereket versin Trinitrine'e Dubois'nın birkaç saniyede tesir eden Trinitrine'i olmasa bu güne kadar çoktan öldürdüm. Yegâne kullandığım ilaç budur. Muayeneye gelince, buna imkan yok. Bir buçuk-iki ay evvel göz tansiyonu birden bire fırladı; bir göz tabibi buluncaya, bir reçete alıncaya kadar olanlar oldu: Sağ gözüm, şimdi yüzde yetmiş-yetmiş beş rü'yet hassasından mahrumdur. Öteki gözden de pek hayır yok gibi... Bir muayene elli lira. O kadarla kalmıyor tabii... Sıhhat de, hayat da zenginlerin hakkı! Sivil memur bareminde üst derecedeyim; muhtelif ağır mükellefiyetler, aldığım maâşın işe yaramaz hale gelmesine mucip oluyor. Bu para ne bana yarıyor, ne de âilem efradına. Hele kiralar, vasalet-i nakliye ücretleri!... Neyse. Bu bahis, kapansın artık."

Akşehir Türbe ve Mezarları

Mehmet Akif Ersoy, 1912'de *Safahat*'ın ikinci kitabı Süleymaniye Kürsüsü'nde diyordu ki:

*Enbiya yurdu bu toprak şühedâ burcu bu yer
Bir yıkık türbesinin üstüne Mevlâ titrer*

*Dışı baştan başa bir nesl-i kerîmin yâdı
İçi boydan boya milyonla şehîd ecsâdı*

1930'lu yıllarda ise türbelerden bahsetmek türbeleri gündeme getirmek çok zordu. Çünkü 1925'te tekkelerle birlikte türbeler de kapatılmıştı. Tekkeler kadar türbeler de "menfûr"du. Arkeoloji çalışmaları, Sanat Tarihi Araştırmaları adı altında da olsa "öküz altında buzağı" arayanlar çok olduğu için Rıfki Melûl şu izahatı yapma ihtiyacını hissetmiştir:

"Bu makale asırlarca süren içtimaî inhitât ve son zamanlarda da İnkılab'ın hakiki mana ve istikametini anlamama ve adem-i idrâk yüzünden yapıla gelen Eski Eser tahribkârlığından kurtulabilmiş taşlar üzerinde 1931'den 1934'e kadar fasılalarla yaptığım araştırmaların mahsulüdür"¹⁰.

Türk Tezyinî sanatları

Rıfki Melûl geleneksel Türk sanatlarının hepsiyle yakından ilgilmiştir. Hattan tezhibe, mimariden minyatüre, nakıştan müsikiye, ciltçilikten mezar taşlarına kadar sanat değeri olan her yadigâr onun gündeminde olmuştur. Bunları sadece korumanın yollarını aramış, arşivlerde yıllarını vererek bu "alem" in belgelerini gün ışığına çıkarmış, konuyu bütün boyutlarıyla öğrenmek ve tartışmak isteyenlere zemin hazırlamıştır.

Güzel Sanatlar Akademisi'nin neşriyatından 1937 yılında 80 sayfalık bir eser olarak çıkan "Türk Tezyinî Sanatları" bir çok kişiyle beraber Ahmed Hamdi Tanpınar'ı da (ö:1962) çok heyecanlandırmıştı.

"Yazık ki son zamanlarda biz bütün bu güzelliklerin anahtarını kaybetmiş bulunuyoruz. Kendimizden olan her şeye gösterdiğimiz kayıtsızlıkla başlayan, adeta mutlak denebilecek bir cehalet bizi bu güzel ananelere yabancı yaptı. Rıfki Melûl'ün teşebbüsü bu itibarla çok mühimdir."

diyen, *Bursa'da Zaman* şiirinin yazarı, mütefekkir sanatkarı dinleyelim:

Tanpınar: Kendi Kendimize Doğru

"Geçen sene neşrettiği Akşehir türbe ve mezarları adlı eseriyle bize Anadolu'da Türk tarihinin aşağı yukarı en orijinal vesikalarını tanıtan Rıfki Melûl Meriç, bu sene de birinci fasikülû Güzel Sanatlar Akademisi neşriyatı arasında çıkan Türk Tezyinî Sanatları adlı eseriyle aynı faydalı çalışmaya daha geniş bir sahada devam ediyor.

Bu çalışmaya ne kadar teşekkür edilse yeridir. Çünkü Türk Tezyinî Sanatları milli tarihimizin hemen hemen hiç uğraşılmamış

¹⁰ İstanbul, 1936. (Türkiyat Mecmuası'nın V. Cildinden ayrı basım)

bir sahasıdır. Yazı sanatı hakkında üstat İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun eski İlahiyat mecmualarında çıkan çok orijinal ve bu sanatı çok derinden gören büyük etüdü ve Profesör Fuad Köprülü'nün *İkdam*'da neşredilmiş birkaç makalesi istisna edilecek olursa, bu geniş mevzu üzerinde Türkçe'de yazılmış pek az şey bulunur. Bir kelime ile mevzu tamamen bâkirdir.

Asırlardan beri hayata hakim olan ve küçük alışkın periler gibi günlerin yeknesaklığına kendi dinlendirici güzelliklerini ve ehli tebesümelerini getiren bir yığın an'ane ve üslûb, bunların birbirleriyle münasebetleri, hariçle olan alakaları, devirden devire geçirdikleri tekâmüller, yetiştirdikleri ustalar... Yani hattatlık, çinçilik, resim, tezhip, kumaşçılık, halıcılık, kitap işçiliği, kakmacılık, maden sanatları gibi mimarî ve şîirden maada bütün sanatlarımızın tarihi.

İşte Rıfki Melûl'ün kendisini cömertçe vakfettiği büyük ve zorlu iş. Bu şümüllü çerçeveye vesika yokluğundan, bu kadar geniş zaman içinde gayet tabîi olarak tesadüf edilen boşluklardan gelen müşkülle-ri de ilave edersek, bu çetinliğin derecesi hakkında bir fikir sahibi oluruz. Bununla beraber ilim yapmak için değil, kendi kendimizi öğrenmemiz için mecburduk. Çünkü bütün o eski zaman eserleri, o rahleler, kitaplar, minyatürler, halılar, kumaşlar ruhumuzun hakiki peyzajları, dünkü varlığımızın mütevazı fakat emsalsiz zenginlikleriydi. Dün, Türk gününün bütün saatlerine kendi renkli neşelerini ve felsefelerini katan ve bugün çoğu müze salonlarında, artık işlemeyen saatlerin ketum çehresiyle zaman ve talihin değişiklikleri üzerinde düşünür gibi görünen bu eserlerde ırkımızın tarihi gizli bir nabız gibi çarpar.

Çünkü Türk ustaları onların her motifini kendi sanatlarında nâdir bir rüya gibi tespit etmeden evvel, Türk kavmi onları yıllarca, hatta belki asırlarca yaşadı.

Bu halı, renginin ve nakışının zengin oyununda, bütün Orta Asya baharının feyzini taşır. Yedi asır evvel işlenen şu tahtadan oyulmuş kapı, ömür yıpratıcı sabrında Türk ruhunun korkunç bir istila ve inhişâm karşısında gündeliklere kapanmakta ne kadar büyük bir teselli bulunduğunu gösterir ve bir medeniyetin mütecaviz zaman karşısında alabileceği yüksek ve gururlu duruşu anlatır.

Şu tezhibin içinde yakut bir rüya gibi kendi üstüne kıvrılan çizgi, narin helezonunu ilk önce Bursa'nın ve Kütahya'nın çinilerinde tecrübe etti. Sonra Türk musiki ustalarının pencerele-ri dış hayata kapanmış odalarda, kendi içlerine gömülerek üfledikleri neyde mutlak ve yekpâre bir mevsim olmak için çalıştı. Ve bu merhalelerde piştikten sonra zengin an'anesiyle bu yazma kitap sahifesini süslemeye geldi. Onun için bu tezhibe bakarken bir mimarî seyreder, bir musiki

dinler ve bir mevsimi hisseder gibi gözün, kulağın ve tenin hazlarını beraberce duyarız.

Türk ruhu zaman ve mekânın çift bahçesinde bütün bu eserleri vucuda getirdi. Onlara kendi kanının tecrübesini aşıladı. Küçük bir dalı, bir çiçeği ve harfin kıvrımını, alelâde bir çizgi veya münhâniyi, gülün kırmızısını ve servinin neftisini, emsalsiz sabrı ve güzellik aşkıyla ruhun ve hayatın sırlarını ve hikmetlerini alabilecek geniş ve yüksek birer sembol yaptı ve onları bir misafirlik telakkî ettiği geçici hayatını süsledi.

Yazık ki, son zamanlarda biz, bütün bu güzelliklerin anahtarını kaybetmiş bulunuyoruz. Kendimizden olan her şeye gösterdiğimiz kayıtsızlıkla başlayan, adeta mutlak denebilecek bir cehalet gibi bu güzel an'anelere yabancı yaptı. Rıfki Melûl'ün teşebbüsü bu itibarla çok mühimdir. Ve kitap tamamlandığı gün, zenginliklerimizin bilgisi-ne çok mühim bir adım atmış olacağız.

Türk Tezyini Sanatları'nın birinci fasikülü bir mukaddime ile eski yazının menşei hakkında çok vâzih ve güzel bir etüdü ihtiva eder. Mukaddime, Türk ve İslâm sanatları hakkında umumî bir görüştür ve bilhassa İslâm'da tasvirin memnu oluşu meselesini bütün vuzuhuyla anlatır. İslâm yazısının menşei ve asırlar içinde tekâmülünü anlatan kısma gelince, burada bu yazının bedii istiklâline kadar geçirdiği safhalar hakkında çok ehemmiyetli malûmat vardır. Bilhassa eski harflerin sembolik kıymetleri üzerinde muharrir bol bol durmuştur.

Rıfki Melûl, bu çalışmasında bu güne kadar tanınmayan menbalardan istifade etmiştir. Binaenaleyh kitabın bibliyografyası gayet zengin olduğu gibi, ayrıca yeni bulunan bir takım vesikalardan da istifade edilebileceğini muharrirden öğreniyoruz.

Kitap, heyet-i umûmiyesiyle yedi fasikül olacaktır. İşin ehemmiyetini anlatmak için, bu fasiküllerin muhteviyatını kitaptan aynen alıyorum: "Kitabın ikinci cüzü yazı nevilerini, bunların ayrı ayrı kaidelerini, fârikalarını ve bu fârikaların menşe ve esaslarını; üçüncü, dördüncü, beşinci cüzler nakış, resim, tasvir, tezhip, cilt, hâk, zernişânî, künde-kârî, altın vurma, taş yontma, halıcılık... gibi sanatlara ait malumatı; altıncı cüz, bu sanatların levâzımâtını ve teknik husûsiyetlerini ihtiva edecektir."

Yedinci cüzde bugün Güzel Sanatlar Akademisi'nin Türk Tezyinî Sanatlar kısmında hocalık eden zevâtın, yani bu sanatların en son ustalarının tercüme-i hâl ve eserlerinden bahsedilecektir. Görülüyor ki, Rıfki Melûl'ün Güzel Sanatlar Akademisi müdürünün teklifi üzerine başladığı iş, bütün bir millî sanatlar külliâtıdır. Derhal söyleyelim ki, genç âlim, bu işi başarabilmek için lâzım gelen bütün meziyetlere hâizdir. Ayrıca Topkapı Sarayı vesikalarından ve koleksiyonla-

rından istifade etmenin kolaylığına mâliktir. Ve bu imkan sayesinde Enderûn Sanatkârları isminde çok mühim bir esere de başlamıştır ki, birincisini itmâm edecektir.

Türk Tezyîni Sanatları kitabı bittiği takdirde, sadece Güzel Sanatlar Akademisi'nin bu şube talebesi son derece muhtaç oldukları bir el kitabına nâil olmayacaklar, aynı zamanda eski Türk sanatları hakkında ilk defa olarak bu mevzuun bütün çerçevelerini dolduran ve meselelerini vuzuhla ortaya atan bir kitap kazanmış olacağız. Rıfki Melûl'e muvaffâkiyetler dilerim"¹¹.

Diğer eserleri

Türk Nakış Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar. Ankara 1953

(A.Ü. İlähiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları)

Türk Cilt Sanatı Tarihi Araştırmaları I Vesikalar. Ankara 1954

(A.Ü. İlähiyat Fakültesi Türk ve İslâm Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları)

Osmanlı Tababeti Tarihine Ait Vesikalar I Cerrahlar-Kehhâller. Tarih Vesikaları I'den ayrı basım. İstanbul 1955

Hicri 1131 Tarihinde Enderunlu Şairler, Hattatlar ve Musiki Sanatkârları Tezkiresi. (Nâzım: Kilarî Ahmed Refi)

Birkaç Mühim Arşiv Vesikası.

İstanbul Enstitüsü Dergisi III'den ayrı basım. İstanbul 1957

(İstanbul'un Fethinden sonra İstanbul'un iskanı, Acemioglanları ve musiki dünyası ile ilgili vesikalar)

Trakya Kitabeleri I. Hayrabolu Kitabeleri Tarihi Vesikaları I'den ayrı basım. İstanbul 1958.

Türk Sanatı Tarihi Araştırma ve İncelemeleri. İstanbul 1963.

(İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü Yayınları)

Eserde Rıfki Melûl'ün üç incelemesi yer almaktadır.

Edirne'nin Tarihi ve Mimari Eserleri Hakkında (s.439-536)

Türk Sanatı Tarihi Vesikaları: Mimariye Ait Vesikalar (s.745-763)

¹¹ Cumhuriyet, 15 Şubat 1938, Edebiyat Üzerine Araştırmalar. İstanbul, 1977. 392-394s.

Türk Sanatı Tarihi Vesikaları: Bayramlarda Padişahlara Hediye Edilen Sanat Eserleri ve Karşılıkları (s.764-786)

Mimar Sinan I. Ankara 1965. Türk Tarih Kurumu Yayınları¹².

Eserlerini Bilen Var mı?

Sanat ve kültür tarihimiz üzerine bu kadar emek veren bir şahsiyetin nişyâna terkedilmesi, meşâhir-i meçhûle, ricâl-i mensiyyeden biri olması üzerinde düşünmek gerekir. 1 Mayıs 1940 tarihinde Akşam gazetesinde neşredilen ve kendisine ithaf edilen İTRÎ isimli şiirdeki soruyu onun için de sormak gerekiyor:

*"Ulemamız da bilmiyor kimdi
O eserler bugün define midir?
Ebediyette bir hazine midir?
Bir bilen var mı? Nerdeler şimdi?"*

Bütün bu gayret ve eserleri bizim onu takdir etmemiz için değil, bir mesuliyet duygusuyla, büyük bir aşkla ortaya koymuştu. Ama biz yine de soralım: Rıfkı Melûl Meriç'in kadr u kıymetini bildik mi? Bu soruya da kendisinin bir beytini tekrarlayarak cevap arayalım:

*Varsun Melûl tâ be-kıyâmet bilinmesun
Bî-ımtiyâz kıymetimiz itibârımız*

Rıfkı Melul, 28 Şubat 1950 tarihli bir gazeline

*Erdi hazâna gülşenimiz lâlezârımız
Rüyâya döndü gitti geçen nevbahârımız*

beytiyle başlamış

*Bülbül hâmûş gül mütehâyir gönül harâb
Mebhût u lâl hâtıra-ı tarûmârımız*

*Hâk-i vücûde zahm-ı şitâ ermeden Melûl
Bitsun bu ömr-i gümşode-i müsteârımız*

mısralarıyla bitirmişti.

Daha sonraki yıllarda kaleme aldığı bir şiirinde arayışını şöyle terennüm ediyordu:

¹² Tevfikoğlu bir bu kadar eserin de basılmadığını söylüyor. A. g. e. S:81

*Sehâb-i merk ile örtüldü sath-ı âfâkım
Hazâna erdi hayâtım bahâra müştâkım*
...

*Melûl şimdi bu hâletle sahn-ı âlemde
Hazân içinde de olsam bahâra müştâkım*

Bahara ulaşamadı, Sâni-i Mutlak'ın davetine icabet ederek bir kış günü âlem-i cemâle intikal etti.

Vefat

“Ferecikli Hafız Mehmet Ali Efendi'nin oğlu Mehmet Ali ve Mihri Meriç'in babası, Halide Meriç'in eşi, kırk yıllık öğretmen, Ankara İlahiyat Fakültesi ve İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi eski öğretim görevlisi, Anıtlar ve Eski Eserleri Koruma Kurulu üyesi, Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden, Akademi Türk Sanatı Tarihi Enstitüsü kurucusu ve müdürü

RIFKI MELÛL MERİÇ

Hakkın rahmetine kavuşmuştur. Cenazesi 23 Ocak 1964 Perşembe günü öğle namazını müteakip Şişli Camii'nden alınarak Akademiye getirilecek ve burada kısa bir tevakkuftan sonra Rumelihisarındaki ebedi istirahatgâhına tevdi edilecektir.”

Tâziye

Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğüne

– İstanbul

Akademimiz Sanat Tarihi Enstitüsü Müdürü kıymetli ilim adamı Rıfki Melûl Meriç'in âni üfulü dolayısıyla Akademi ailesinin duyumakta olduğu büyük acıya bütün mevcüdiyetimle katılır, Akademi mensuplarına başsağlığı dilerken merhumun ailesine taziyelerimin ulaştırılmasını rica ederim. (23.1.1964/Ankara)

Milli Eğitim Bakanı

İbrahim ÖKTEM

Masraf

Ömrünü bu toprakların insanı ve bu coğrafyanın kültürü için fedâ eden Rıfki Melûl, vefat ettiğinde kaç lirası vardı, bunu bilmiyoruz. Ama cenaze masraflarının kaç lira olduğunu biliyoruz.

690 Mezarlıklar Müdürlüğüne yatırılan,

70 Mezarlıklar Müdürlüğü buzhane ücreti,

90 Munzam otomobil ücreti,

175 Çelenk (Sayın Bakan adına)

350 İlân bedeli (gazeteye)

1375 TL (toplam)

O, şiir yazar bir çok meslektaşı gibi bazı dostlarının vefatına tarih de düşürmüştü. Bizim kendisi için düşürdüğümüz tarih ise şöyledir.

*İlimle sanatları birleştiren bir erdi
Seviyesiz her şeyi tenkid etti ve yerdi
Tarihi istenseydi çıkıp yediler o an
"İŞTİYÂK, ÂŞİK-I HÂK" istifni gererdi.*

1384

Sevmek Sevmek Nâmütenâhî Sevmek

Vefatından sonra Faruk Kadri Timurtaş'ın (ö.1982) yazdıklarıyla onun sûret ve sîretine dost hâlesiyle birlikte bir defa daha bakalım:

Rıf kî Melûl Meriç, üniversiteden hocamızdı. Yirmi yıl önce İstanbul Edebiyat Fakültesinde bize "Osmanlıca" okutmuştu. Uzun saçlı ve tırnaklı, geniş alınlı, gür kaşlı, küçük, zayıf vücutlu bu hoca; bilinen, klasik tipte bir öğretici değildi. Dersleri de daha çok sohbet mâhiyetinde şeylerdi. Fakat biz, daha çok onun ders dışındaki sohbetlerinden zevk duyuyor, faydalanıyorduk. Kısa zamanda arada köklü bir dostluk kuruldu. Ondan çok şeyler öğrendik.

Eski dil ve Divan şiiri zevk ve bilgisini ondan aldım diyemem. Fakat o bize öyle sevgiler ve zevkler aşladı ki, bunları daha önce ya hiç tanımıyor, ya da çok az biliyorduk. Yıllar geçtikçe derinleşen bu sevgilerin başlıcaları İstanbul sevgisi, çay zevki, Yahya Kemal sevgisi, klasik Türk musikisi sevgisi, sohbet zevki gibi hususlardır.

Rıf kî Melûl, İstanbul'u çok iyi bilen, onun açık ve gizli güzelliklerini en iyi tanıyan bir kimseydi. Güneşin doğuşu, gurûb, mehtâb hangi semtte daha güzel seyredilebilirdi ondan öğrenmiştik. Emirgân'ı ve Boğaz'ın başka füsunlu yerlerini o bize tanıtmıştı. Sabahın erken saatlerinde Kandilli'den Kanlıca'ya kadar yürüyüşün zevkini tattırır da oydu. Yahya Kamal'ın de pek sevdiği Kanlıca'daki "Mührâbâd" tepesine ilk defa onunla çıkmıştık.

Liseyi bitirdiğim zaman şiir anlayışı bakımından daha çok Ahmet Haşım, Necip Fazl ve Faruk Nafiz'e bağlıydım. Rıf kî Melûl, hocası Yahya Kemal'e karşı sevgi ve ilgimizi arttırdı, genişletti. Büyük şairi de sanırım ilk defa onun delâletiyle görmüştük.

Rıf kî Melûl, bize klasik Türk musikisini sevmeyi ve anlamayı da öğretti. Belediye Konservatuarı İcrâ Heyeti'nin konserlerine ilk defa onunla gittik. Ve sonra yıllar yılı devam etmeden duramadık.

Çay zevkini de birçoklarımız ondan aldık. Ben küçüklüğümde çayı pek bilmezdim. Çünkü evimizde çok seyrek pişerdi. Liseyi yatılı okumuştum. Kalabalık her müessesede olduğu gibi, orada da çay diye verilen; sıcak, renkli sudan ibaret bir nesneydi. Rıfki hoca güzel çay yapılan yerlere götürerek bu zevki de tattırdı. Şehzâdebaşı'ndaki Yavru'nun kahvesini böylece öğrendik. Orada Neyzen Tevfik'i de tanımış olmamız ayrı bir saadetti. Beyazıt'taki meşhur Küllük kahvesine de böylece devama başladık. O zaman da güzel hikayeler yazan, fakat henüz neşretmeyen Tarık Buğra ile Küllük'te tanışmamızı sağlayan da yine Rıfki Melûl olmuştu. Buğra O'nun eski talebesiydi.

Kahvehâneler ve kahvehâne sohbetleri başlı başına bir alemdir. Sohbetin, hatta dedikodunun diyeceğim nasıl bir zevk olduğunu Rıfki hocadan gördük. Güzel ve esprili konuşuyordu. Etrafı hatıta arkadaşları birbirine çekiştirdiği olurdu. Bunları daima hoş karşıladık. Çünkü tatlı anlatırdı ve iyi niyetliydi.

Rıfki Melûl Meriç, eşi az bulunur bir münevver kültür adamıydı. Eski devir münevver tipini son derece iyi temsil ediyordu. Eski münevverlerimiz milli kültür ve medeniyetimizin bir çok cephelelerini iyi bilen kimselerdi. Rıfki Melûl de eski dil, edebiyat, tarih, musikî, mimarî ve tezyini sanatlarımızı çok iyi biliyordu. Bunların birçoğunda ihtisas sahibiydi. Esasında dil ve edebiyet hocası olduğu halde, Osmanlı tarihini en iyi bilenlerdendi. İlähiyat Fakültesi ve Güzel Sanatlar Akademisi'nde ise Türk Sanat Tarihi okutuyordu. Rıfki Melûl'ün kitabelere dair eseri bulunduğu gibi, Mimar Sinan'ın biyografisine ait araştırması ve Türk tezyini sanatlarından hat sanatı hakkında kitabı da vardır. Daha başka incelemeleri de olmakla beraber, kendisinden beklenen büyük eserleri maalesef verememiştir.

Rıfki Melûl Meriç, aynı zamanda iyi bir şairdi de. Eski ve yeni tarzda pek çok şiir yazmıştır. Aruz veznini son derece iyi kullanırdı. O bilhassa rubâi sahasında üstattı. Türk edebiyatında onun kadar çok ve güzel rubâi yazmış başka sanatkâr yoktur. Binlerce rubâi meydana getirmiştir. Son devrin rubâi üstadları olan Muhyiddin Raif, Yahya Kemal ve Arif Nihat Asya'dan daha ileri geçmiştir dersek, mübalağa etmiş sayılmayız. Fakat ne yazık ki, bunların büyük bir kısmı neşredilmediği ve bir tarafa yazılmadığı için hemen hemen kaybolmuş durumdadır. Rıfki hocanın rubâideki kudretini şu mısralar göstermeye yeter sanıyorum:

*Yalnız ne çocuklar gibi vâhi sevmek
Hem sade ne maddî, ne ilahî sevmek
Ömrümce süren tek ve uzun rüyada
Sevmek...sevmek...nâmütenâhî sevmek....*¹³

Son soru:

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Trakya Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi ve diğer üniversitelerimizin Edebiyat ve Sanat Tarihi bölümleri Rıfka Melûl için vefatının 40. yılında bir şeyler yapabilirler mi?¹⁴

¹³ Hisar, Şubat 1964/2, 18-19s.

¹⁴ Rıfka Melûl Meriç'in doğum yeri için bk. DİA (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi) XII / 371. Melâmilik için bk. Abdûlbâki Gölpınarlı, Melâmilik ve Melâmiler. İstanbul, 1981.